

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Зміст програми фахового випробування для складання вступного іспиту до аспірантури для здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 Філософія передбачає виявлення рівня сформованості культури філософського мислення, володіння змістом навчальної дисципліни «Соціальної філософії та філософії історії».

Майбутній аспірант повинен знати: онтологію соціального, поняття та зміст соціальних якостей, поняття суспільства, виміри співвідношення суспільства і природи, основні елементи суспільного життя та їх взаємозв'язок, духовне життя суспільства, основні аспекти співвідношення людини і суспільства, міф як предмет дослідження філософії історії, сотеріологічне розуміння історії у християнській думці, людиномірність ренесансної історії, формування класичного новоевропейського історизму, філософсько-історичні концепції ХІХ ст. позитивно-наукового характеру, феномен історії в концепціях «філософії життя», аксіологічну спрямованість філософсько-історичних концепцій неокантіанства, нелінійні концепції історії. філософсько-історичні побудови екзистенціалізму, кризовий стан людського буття у філософсько-історичній проблематиці 2-гої пол. ХХ – початку ХХІ ст.

Майбутній аспірант повинен уміти поєднувати теоретичні знання з соціальної філософії та філософії історії з насущними проблемами сьогодення, вибудовувати власні теоретичні міркування, проводити самостійне теоретичне дослідження.

Соціальна філософія та філософія історії

Тема 1. Онтологія соціального. Поняття та зміст соціальних якостей

Предмет і завдання соціальної філософії. Пануючі підходи у тлумаченні соціального (субстратно-редукціоністський, інтерактивний, структурно-функціональний, менталітетно-трансцендентальний, діяльнісний). Онтологічний вимір соціального. Поняття соціальних якостей. Соціальне як виборена у природи територія людського. Соціальне як ті діючі структури, що формують, регламентують та спрямовують життєдіяльність людини. Соціальне як закріплення всезагальних парадигм людського способі буття.

Тема 2. Поняття суспільства. Співвідношення суспільства і природи

Сутнісні засади теоретичного розуміння суспільства: різноманітність поглядів. Історико-філософська ретроспектива розуміння природи суспільства. Три провідні потреби, що їх задовольняє суспільство. Суспільство як форма життєдіяльності людей. Суспільство та соціум. Спільне та відмінне між суспільством і природою. Співвідношення природного та суспільного в людині. Біологізаторство, соціологізаторство у тлумаченні людської сутності. Недостатність формули «біосоціальне» як природа людини. Матеріальне виробництво як основа взаємодії суспільства і природи.

Тема 3. Суспільство як система. Основні елементи суспільного життя та їх взаємозв'язок. Духовне життя суспільства.

Співвідношення матеріального та духовного виробництва. Основні елементи суспільного життя. Проблема класифікації соціальних груп. Духовне життя суспільства: сутність та форми вияву. Форми суспільної свідомості. Рівні духовного життя (суспільної свідомості): масова свідомість та суспільна ідеологія. Системна кризи духовного життя сучасного суспільства.

Тема 4. Людина і суспільство: основні аспекти співвідношення

Основні моменти співвідношення людини і суспільства. Людина, індивід, особистість, індивідуальність. Особистість як предмет філософської рефлексії. Проблема історичного відчуження, його причини, моменти, фактори і наслідки. Знеособлення людського буття. Людське буття у межах комунікативної парадигми філософствування. М. Бубер про два способи зв'язків: Я – Ти і Я – Воно. Потреба самореалізації людини. Проблема гармонізації стосунків людини і суспільства.

Тема 5. Філософія історії як особлива сфера філософського знання

Виникнення терміну “філософія історії” та проблематика філософії історії в історико-філософському процесі. Чи достатньо самої по собі історії? Філософія історії як наукова галузь та як навчальний предмет. Збереження історичного принципу розгортання проблематики навчального предмету як можливість виявлення специфічного предмету філософії історії.

Історія як предмет рефлексії, як проблема філософії історії. Різні смисли слова “історія” на буденному, науковому та філософсько-рефлексивному рівнях. Три статуси

(модуси) поняття “історія”: *онтологічний статус* (історія як особлива реальність, історія та природа, історія як минуле, історія як розгортання людських діянь, дух як умова існування минулого в людській історії); *гносеологічний статус* (історія як пам'ять, історія як наука, як особлива форма пізнання, знання історичне та знання природниче, специфіка історичної розповіді, історичний факт, історія як цілісна форма знання і ,значить, необхідний елемент – філософія, що тримає ціле); *логіко-методологічний статус* (історія як особливий світогляд та метод, історичний та логічний дискурс, історія та теорія, історичний метод як діалог часів).

Історичне становлення предмету філософії історії. Різні назви філософії історії та аспекти, що виявляються при цьому. Співвідношення з сусідніми сферами знання. “Історія без філософії історії є сліпою, філософія історії без історії є пустою”. Основна проблематика філософії історії. Історія як свідоцтво людської присутності.

Тема 6. Міф як предмет дослідження філософії історії.

Міф як форма історичного, як історична реальність особливого типу. Міф в раціональному сприйманні, міф і наука: виділення наукою з повноти зв'язків реальності суттєвих причинно-наслідкових загально-необхідних зв'язків та синкретизм міфу. Виявлення специфіки міфу як особливої реальності існування людини в межах родової общини, що занурена в природу. Міф як синкретична форма осягнення синкретичного світу, як безпосередні підсвідомі підмурки бачення дійсності, найглибша дорефлексивна форма першоданості світу, коли він сам проступає, входить в первинне коло свідомості.

Заданість, на противагу даності, як суттєва риса людського способу буття, потреба людського зусилля, звернення до родового минулого. Міф як особлива форма відношення до цього минулого. Суть міфу – в магічному зв'язку, що встановлюється між минулим і соціально значущою актуальністю. Відношення до минулого – потреба повернення його, відтворення дією і словом в ритуалі. Сакральний та профанний час. “Пра-час” як час першотворення предметів і дій, час першопричин всього. Історія у формі міфу – це така історія, що намагається вподобити себе природному циклу, максимальне підпорядкування теперішнього минулому. Коло і маятник як форми історичного руху.

Міф як форма історичного знання. Міфи, перекази, епос, історія. Космогонічні та есхатологічні міфи як праформи історичного знання. Історичні перекази, співвідношення історичного та міфічного елементів в різному членуванні розповідей: міф, казка, історичний переказ, сакральна історія. Епос як перехідна форма до власне історичних текстів. Гомер та Гесіод.

Тема 7. Сотеріологічне розуміння історії у християнській думці

Іудейська міфологія та християнський історизм. Космос та олам, просторовий та часовий потоки. Специфіка іудейської міфології, що виявлена в Екклесіасті – скарги на стабільність космосу, природні цикли наводять нудьгу, вічне повернення як нестерпний абсурд та безсенсовість, потреба не стільки гармонії, скільки смислу. Мессіанство та його трансцендетно-онтологічний статус, спокутування першородного гріху, можливість на підставі цього прориву в нові часи. Есхатологія індивідуальна та всесвітня. Християнська есхатологія як звільнення всесвітньої есхатології іудаїзму від національно-політичної обмеженості. збагачення її мотивами єгипетської, античної, зороастрійської есхатологічних доктрин. Заглиблення у християнстві містичного історизму Старого Заповіту. Апокаліптика та хіліазм середньовічної свідомості.

Філософія історії Аврелія Августина (354–430). Прорив в сприйманні історії. Продовження історизму Старого Заповіту – справи світу ще не закінчені і вирішуються

вони внаслідок невинного діалогу людей з Богом. Підстава філософствуювання – пророцтва Старого Завіту. Початок історії – гріхопадіння, а, значить, долі всього світу розв’язуються по мірі спокутування людиною першородного гріху. Розуміння історії як процесу спасительного, що виправляє гріхи людини, випробує людську свободу як тема праці “Про Місто Боже”. Психологізм як характерна риса філософствуювання: особливе місце надане двом проблемам: динаміка людської особистості та динаміка людської історії. Два Гради як два типи спільнот, два стани світу в часі, два способи сприймання часу і світу людиною. Час і вічність. Вчення про свободу волі. Свобода волі як здатність спричиняти є наслідування причинності Бога. Розподіл історії на 6 етапів на підґрунті дорослішання роду людського.

Філософія історії Іоахіма Флорського (б.1132–1202). Містико–діалектична концепція історичного процесу. Розподіл історії на три етапи відповідно іпостасей Трійці: ера Бога–Отця, коли Бог розкривається людині як владний господар, а людина постає рабом, що тремтить перед ним; ера Бога–Сина, яка перетворює стосунки людини і Бога на стосунки Батька та дитини; ера Духа Святого, що надасть цим стосункам повної інтимної близькості. Кожна ера вичерпує свій зміст в тій самій послідовності – це дозволяє висновувати від минулого до майбутнього. Нова ера принесе зміну Церкви Петрової Церквою Іоанна – вона відмовиться від тягара земної влади і знищить насильство. Перехід есхатологічних мотивів в хіліастичні: різні світи починають бачитись як різні стани світу.

Тема 8. Людиномірність ренесансної історії

Гуманізм та секуляризм в розумінні історії як характерні риси ренесансної свідомості. Досвід нової історії як досвід вільного розкриття людських сил. Заміна принципів провіденціалізму та універсальності християнської філософії історії принципом людської активності. Перетворення історії на арену виявлення особистісної доблесті та підприємництва, боротьби пристрастей та інтересів; історія стає процесом, іманентним людській діяльності.

Історіографія доби Відродження. Велика чистка всього фантастичного та недостовірною. Критика Жаном Боденом розподілу історії на 4 імперії, орієнтація на природні умови, “географізм” методу, зміна системи координат при розгляді історії – “земля”, а не “небо”. Праці Макиавеллі та Гвіччардіні. Реалістична і тверда оцінка суспільних подій. Історія як мінливий і важко передбачуваний результат дії вічних природних законів, вписування історії в загальнокосмічний процес.

Місце історії в системі знань 17 ст. Обмеження історії емпірично–практичним значенням і смислом. Протиставлення історії та філософії. Картезіанство в історіографії: стирання історії з карти людського знання. Критичне сприймання джерел через поширення принципу сумніву і осмислення будь–яких текстів. Субстанціалізм як тип мислення, неісторизм його: змінне розглядається під кутом зору вічного, пошуки того сталого та незмінного, що лежить в основі людської історії. Історія ніколи не повторюється, але людина лишається тою ж самою. Людська природа і є тим незмінним, що передує мінливості історії.

Натуралістичний історизм Просвітництва. Лінійно–прогресистські концепції історичного процесу (І.Г.Гердер (1744–1803), М.Ж.А.Н.Кондорсе (1743–1794)). Зближення природного та історичного. Географічний детермінізм Монтеस्क’є. Критичне відношення до свідоцтв давніх авторів і некритичне ставлення до власної точки зору; нездатність відчутти історичні особливості доби.

Філософія історії Дж.Віко (1668–1744) як перший досвід цілісного розуміння людської історії. Випередження ним загального духу його часу. Предмет особливого захоплення – класична філологія, що розуміється дуже широко як наука про “справи та речі людські”. Відкриття Віко мови як форми, крізь яку просвічується соціально–

історична реальність. Відкидання неможливості іншого, ніж математично–природне знання, ствердження вигогідного пізнання людиною того, що створене власне нею – світу людських діянь та речей. Розподіл дійсності на дві сфери – світ природи та світ громадськості. Об’єкт дослідження Віко – не історія як розповідь про події, а історія як повнота людського буття, і тому центр уваги – на логічному аналізі історії, щоб виявити повернення “речей людських” і логічний внутрішній порядок їх. Теорія колообігу.

Тема 9. Формування класичного новоєвропейського історизму

Обґрунтування ідеї про поступальний характер людської історії, що оцінюється як історія розуму в Просвітництві. Оцінка всіх сфер людського буття мірою їх розумності, експансія розуму та уніфікація людського світу, формування концепції єдиного історичного процесу, що керується розумом.

Наслідуювання І.Кантом ідеї кінцевого панування розуму, але переорієнтація поглядів на рух історії в зв’язку з неможливістю обґрунтувати кінцеву перемогу розуму необхідними та причинними природними зв’язками. Двоїтий характер філософії історії Канта. Людина в якості природного буття не є розумною істотою, вияв її розумності – здатність діяти незалежно від природи, і тому історія у Канта – новий вимір: не стільки розгортання заданої природи людини, скільки рух людського роду до цієї мети. Світова історія починається з виходом людини із природного стану, а завершується переходом в моральний стан, вічним миром між народами. В цьому русі виявляються цілі свободи людини як родової істоти. Філософія історії може бути лише апіорною.

Продовження І.Г.Фіхте кантівської філософії історії на основі етичного ідеалу. Розрізнення І.Г.Фіхте фактичної історії з її емпірією та умоосязної історії, в світлі якої і можлива цілісність історії. Емпірик пише хроніку, можливість історії виникає лише у філософа, що дає принцип єдності. Цим фокусом, єдиним принципом, є сучасність, і головна задача історика – зрозуміти той період історії, в якому він живе. Ключ до історії – логічна структура поняття. Свобода та розум – цілі, яких прагне людство.

І. Фіхте продовжує критику натуралізму в розумінні їх. Два основних етапи історії людства, розгортання в них основного сюжету людської історії – колізії між авторитетом та його подоланням, усвідомлення свободи, яке проходить п’ять епох.

Філософія історії Г.В.Ф.Гегеля як вища точка раціоналістичної філософії Просвітництва, що спирається на ідею прогресу як розгортання в історії розумної основи. Перехід від онтології субстанції до онтології суб’єкту. Вихідний принцип – тотожність мислення та буття, теза “розум править світом”, історія як етап розвитку світового духу. Змінність, мінливість перестають бути варіантами незмінної природи або відхиленнями від неї – процес змін, рухомість, стає сутнісним, історія як мінливий множинно–варіативний процес і є умовою пізнання вічного та незмінного, субстанційного (результат, узятий із своїм процесом). Розрізнення Гегелем “historische” як поверхнево–випадкового історичного та “geschichtliche” як сутнісно–історичного, що є власне історичним. Оптимізм та телеологізм філософсько–історичної концепції Гегеля.

Тема 10. Філософсько–історичні концепції ХІХ ст. позитивно–наукового характеру

Подальший розвиток філософсько–історичної проблематики на підґрунті гегелівської системи: або як збереження “раціонального зерна” при відкиданні цілої системи, або як заперечення, критика принципу “історичного об’єктивізму” та виявлення суперечностей такої позиції.

XIX ст. як століття історії: класичне формулювання принципів історизму, увага та повага до історичних досліджень. Прагнення пояснити історію субстанційно з неї самої, але відкидаючи гегелівську спекулятивну метафізику. Перетворення філософії історії в науку історії, що формулює закони розвитку суспільства в позитивізмі та марксизмі. Заміна філософії історії наукою історії. *“Матеріалістичне розуміння історії” К.Маркса (1818–1883)* – спроба розкрити приховані за феноменальним рівнем історії дійсно сутнісні закони розвитку її, визнання дійсною підставою історичного руху відтворення безпосереднього життя суспільства. “Те, що є люди, співпадає з тим, що вони виробляють і як виробляють. У ідеї немає власної історії”. Мессіансько-хліастичне забарвлення марксизму. Вчення *О.Конта* про три стадії історичного розвитку, що послідовно змінюють одна одну, і зосередження уваги на формулюванні законів спостережуваних явищ, що і є завданням науки соціології.

Радикальне відкидання гегелівської умоглядної метафізики історії, здійснене в межах *“історичної школи”*, – спроба вивчення історії *“як вона була насправді”* (Ранке). Історик не заглядає в майбутнє, розглядаючи історію як завершену в сучасності (правогегельянська школа). Орієнтація на точне дослідження фактів, які розуміються натуралістично-позитивістськи. *“Комбінація безпрецедентної майстерності в рішенні маломасштабних проблем з безпрецедентною безпорадністю в рішенні проблем крупномасштабних”* (Р.Дж.Коллінгвуд). Історія стає історією зовнішніх подій, зникнення цілісності. Значні здобутки в сфері *історичних досліджень* (Ранке, Дройзен, Моммзен, Нібур, Мішле, Зібель, Гізо, Маколей, Токвіль, Карлайль, Бокль, Тьєрі, Міньє).

Тема 11. Феномен історії в концепціях “філософії життя”

Романтично-антипросвітницька реакція на Велику Французьку революцію, незадоволення прямолінійно-раціоналістичним розумінням руху історії. Зацікавленість минулим, органічність романтичного історизму. Песимістично-іраціональний характер відмови ствердження смислу і єдності історії (А.Шопенгауер, Я.Буркхардт, Ф.Ніцше). “Життя” як антипод розуму і історії, висування на перший план надчасових принципів на противагу історичним принципам епохи. Значення *філософської позиції Ф.Ніцше* для осмислення сутності історичного. Критика сучасності як безпосередньо наповненої минулим. Свою дійсність історичне набуває через відкритість майбутньому. Три форми відношення до історії. Відмова від одномірності та заданості історичного руху.

Академічний варіант *“філософії життя” В.Дільтея (1833–1911)*. Спирання на антиметафізичну методологію та застосування критичного методу І.Канта до історичної проблематики. Завдання розробки “критики історичного розуму”, зрозумілої як дослідження умов і меж історичного знання та його місця в системі наук; виявлення специфіки історико-гуманітарного знання як науки про дух: зв’язок методологічних питань з виявленням онтологічної специфіки історичної реальності. Основа гуманітарних наук – саме життя, і звідси – задача наук про дух: зрозуміти життя людини. Це можливо на шляхах інтуїтивного проникнення, розуміння, що протиставлене поясненню, пов’язаному з конструювальною діяльністю розсудку. Людина не має історії, а сама є історією.

Тема 12. Аксіологічна спрямованість філософсько-історичних концепцій неокантіанства

Зосередження уваги в неокантіанстві на гносеологічних проблемах та обмеження пізнання сферою досвіду, відмова від онтологічних досліджень. Природа та

історія як дві галузі знання за *В.Віндельбандом (1848–1915)*. Підстава такого розподілу – кантівське перенесення філософської проблематики в суб'єктність, наївно-догматичний натуралізм розрізнення природи та історії. Виходячи з цілей, що ставить суб'єкт пізнання, виникає розподіл на номотетичні (законопкладльні) та ідіографічні (описові) науки. Історичне знання спрямоване на окремі факти та події, що втілюють деякі апріорні та загальнозначущі цінності.

Логічна класифікація наук *Г.Ріккерт (1863–1936)*. Зосередження уваги на боротьбі з натуралізмом просвітництва через актуалізацію філософії Канта та застосування її до наук гуманітарних. Задачі філософії історії – всезагальна історія, вчення про принципи історичного життя і логіка історичної науки. Виведення специфіки гуманітарних наук з характерних та відмінних від природничих наук способів створення понять, що залежить від мети суб'єкту. Оскільки існує інтерес до індивідуального, коли суттєвими є неповторні унікальні особливості, існують науки історичні – метод яких індивідуалізуючий. Наука історія не бажає узагальнення. Через історичну індивідуалізацію виявляються цінності, співвіднесення об'єкту з культурним значенням.

Тема 13. Нелінійні концепції історії

Сенсаційно–скандальний характер філософії історії *О.Шпенглера (1880–1936 рр.)*, як проголошення ділетантом занепаду Західної цивілізації. Антипросвітницький пафос книги “Занепад Європи”: орієнтація не на раціональне дослідження ідей, а інтуїтивно-волюнтаристські пошуки “прафеноменів”, критика європоцентризму та прогресу як форм історичного руху, різке протиставлення світу природи світові історії. Художній стиль викладу та насиченість тексту історичними деталями і нюансами. Прихований натуралізм методу: перенесення на історію форм розвитку органічно-живого світу – духовно-особистісне начало відсунуте на другий план.

Арнольд Тойнбі (1889–1975) – історик, що зсередини історії приходить до потреби філософської рефлексії. “Я люблю факти історії, але не заради них самих. Я люблю їх як ключики до чогось такого, що лежить за їх межами, як ключі до природи й значення таємничого світу, в котрому кожна людина прокидається до самосвідомості”. “Дослідження історії” – спроба схопити смисл історичного процесу на основі систематизації фактичного матеріалу. Поштовх до цього – гостре відчуття можливої загибелі здобутків розуму і духу, яке супроводжує крах ліберального прогресизму. Своєрідність історичного життя осмислюється через протиставлення і відкидання натуралістичної закономірної напередвизначеності. Плюралізм як організаційний принцип людської історії. Релігійна основа висунутого А.Тойнбі “закону виклику та відповіді”. Поняття “цивілізація” за А.Тойнбі.

Тема 14. Людина як конституюючий чинник історії у філософсько–історичних побудовах екзистенціалізму

Радикальне подолання “історичного об'єктивізму” на підґрунті герменевтики та екзистенціалізму, і ствердження неможливості об'єктивно-наукового історичного знання, бо історія не є тим, що знаходиться поза людиною. “Людина не має історії, а сама є історією”. Принципова незавершеність історії і людини є основою “вирішення” проблеми смислу історії – він не відкривається людиною, а конструюється через актуалізацію минулого і рішучість, спрямовану в майбутнє.

Філософія історії Мартіна Гайдеггера (1889–1979) як версія неісторизму, повернення до метафізично-онтологічних проблем історії. Конституювання наукового знання спирається на виявлення буттєвого характеру “першоданності”, з якої наука

“зчитує” зміст. “Споконвічно історичним є *Dasein* і лише воно”: саме одинична людина в її наочному бутті визначається філософськи як *історична* істота, що способом свого буття має *час*. Людина як *animale rationale* (єдність чуттєвості і розуму в Я) – не власне визначення людини, це визначення в термінах світу. Йменування “*Dasein*” надає людині повноти і розгорнутості в “ось–бутті”, протистоїть гегелівському розумінню людини як зникаючої в русі. Історична ситуація не є тим, що детерміновано формує людину, а є місцем перебування її, куди вона закинута. Людина сама себе “*временит*”, тобто вона за своєю суттю є модальною, можливості розгортання покладені на неї.

Філософія історії Карла Ясперса (1883–1969). Розведення філософії і науки як різних форм духовної установки. Трансцендування як конституювальний момент людської самосвідомості. Людина та історія як споконвічний вимір людського буття – основна тема філософствування. Концепція різних рівнів людського Я (тіло, свідомість взагалі, дух, екзистенція), комунікативна природа людського буття. “Витоки історії та її мета” (1949): спроба дати інтерпретацію історичного процесу з позицій “філософської віри”. Протистояння як Шпенглеру, так і Хайдеггеру. Поняття “вісьового часу”.

Тема 15. Кризовий стан людського буття у філософсько–історичній проблематиці 2–гої пол. XX – початку XXI ст.

Прихований технократизм *світогляду XX ст.* Витискання на другий план історичного виміру свідомості, характерне для другої пол. XX ст.: різномірність та об’ємність фактичного матеріалу, вузько-спеціалізована орієнтація. Футурологія як варіант філософії історії. *Аналітична філософія історії (К.Поппер (1902–1994), Гемпель)*: акцентуація уваги на проблемах організації історичного знання.

Філософія історії Кожева О.В. (1901–1968). Інтерпретація гегелівської філософії в діалозі з ідеями екзистенціалізму та марксизму: за поняттям Абсолютного духу стоїть людина та її конкретна історія. “Феноменологія духу” як основний виток гегелівської філософії історії: роздуми про значення діяльності Канта, що стверджує в Європі ідеали Французької революції – на місце Бога поставлений розум, це і зумовлює самостійність людини. Гегельянство та християнство як дві форми віри. “Кінець історії” за Кожевим: встановлення людиною тотального контролю над природою.

Філософія історії школи “Анналів”. Філософське осмислення історії, здійснене зсередини самого історичного знання, відсутність жорстко заданого методологічного канону, осмислення специфічності історичної епістемології, історичні пам’ятки та історичні джерела. Установка на створення тотальної історії, яка об’єднала б дисципліни, що торкаються людини, людини в суспільстві і часі, заміна “історії–розповіді” на “історію–проблему”. *Марк Блок (1886–1944)*: розуміння історії не як пасивного відтворення минулого відповідно даних історичних пам’яток, а як активного конструювання на підґрунті авторської концепції, ствердження активності суб’єкту пізнання. *Фернан Бродель (1902–1985)*: розгляд історичної дійсності на різних рівнях часової тривалості. Теорія множинності часів в історії. Економічна центрованість концепції Броделя, нехтування людською свободою (“піна” на “поверхні океану”). *Жак Ле Гофф (нар. 1924)*: модернізація школи “Анналів”, переорієнтація з соціально-економічних структур на вивчення ментальностей як стереотипних процедур мислення, що не обов’язково є усвідомленими. Тяжіння до культурно–історичної та філософсько–культурної проблематики.

Поняття “*постісторія*” як спроба зафіксувати нове бачення історичних процесів в аспекті їх нелінійності та відмови від логоцентризму (*Гелен, Дж.Ваттімо, Бодрійар, Фукуяма, Хантінгтон, Ліотар, Бланшо*). “Нитка традиції обірвана, і... ми не будемо в змозі відновити її. Те, що загублене, так це неперервність минулого. Те, з чим ми лишилися, – все ж минуле, але минуле вже фрагментоване” (*Х.Аренд*).

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аверинцев С. С. Порядок космоса и порядок истории // Аверинцев С.С. Поэтика ранневизантийской литературы. – М. : Coda, 1997. – С.88–113.
2. Андрущенко В. П. Сучасна соціальна філософія / В. П. Андрущенко, М. І. Михальченко. – К. : Знання, 1997. – 578 с.
3. Арон Р. Избранное : Введение в философию истории. / Реймон Арон; [Пер. с фр. И. А. Гобозов] – М. : ПЕР СЭ; СПб. : Университетская книга, 2000. – 543 с. – (Книга света).
4. Ахиезер А. С. Философские основы социокультурной теории и методологии / А. С. Ахиезер // Вопросы философии. № 9, 2000. – С. 29–45.
5. Бахтин М. М. К методологии гуманитарных наук / М. М. Бахтин // Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – С. 80–160.
6. Бердяев Н. А. Смысл истории / Н. А. Бердяев. – М. : Мысль, 1990. – 175 с.
7. Бибахин В. В. На подступах к Ницше / Владимир Бибахин // Ницше и современная западная мысль: Сб. статей / Под ред. В. Каплун. – СПб. : Европейский университет в Санкт–Петербурге: Летний сад, 2003. – С.290–329.
8. Бибахин В. В. Ницше в поле европейской мысли / Владимир Бибахин // Ницше и современная западная мысль: Сб. статей / Под ред. В. Каплун. – СПб. : Европейский университет в Санкт–Петербурге: Летний сад, 2003. – С.330–345.
9. Бистрицький С. К. Пропедевтика поняття свободи / С. К. Бистрицький // Проблеми сутності свободи: методологічні та соціальні виміри: Матеріали науково–практичної конференції 26 жовтня 2007 р. – К., 2007. – С. 8–29.
10. Бойченко І. В. Філософія історії: Підручник / В. І. Бойченко. – К. : Т–во Знання, КОО, 2000. – 723 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
11. Больнов О. Ф. Философия экзистенциализма : Философия существования / О. Ф. Больнов; [пер. с нем. С. Э. Никулина]. — СПб. : Лань, 1999. — 222 с. — (Мир философии).
12. Булатов М. О. Головні етапи розвитку поняття свободи в історії європейської філософії / М. О. Булатов // Людина в цивілізації ХХІ століття: проблема свободи. – К. : Наукова думка, 2005. – С. 5–48.
13. Булгаков С. Н. Основные проблемы теории прогресса // Булгаков С. Н. Соч.: В 2–х тт. – М. : Наука, 1993. – Т.2. – С.46–94. – (Приложение к журналу «Вопросы философии»).
14. Ваттимо Джанни. После христианства / Джанни Ваттимо; [пер. с итал.: Дм.В.Новиков]. – М.: Три квадрата, 2007. – 160 с.
15. Гадамер Х.–Г. Истина и метод: Основы филос. герменевтики / Х.–Г. Гадамер ; [пер. с нем. Журиной М. А., Земляной С. Н., Рыбаков А.А., Бурова И. Н.]. – М. : Прогресс, 1988. – 704 с.
16. Гаск Ф. Конституція свободи / Ф. Гаск ; [пер. з англ. М. Олійник та А. Королишин]. – Львів : Літопис, 2002. – 556 с.
17. Деррида Ж. Насилие и метафизика. Очерк мысли Эмманюэля Левинаса / Ж. Деррида ; [пер. с фр. А. Гараджи, В. Лапицкого, С. Фокина] // Письмо и различие / Ж. Деррида. – СПб. : Академический проект, 2000. – С. 99–196.
18. Дильтей В. Построение исторического мира в науках о духе / Вильгельм Дильтей [Пер. с нем. под ред. В. А. Куренной] // Дильтей В. Собрание сочинений: В 6 т. Под ред. А. В. Михайлова и Н. С. Плотникова. Т. 3. Построение исторического мира в науках о духе. – М.: Три квадрата, 2004. – С.10–413.
19. Досвід людської особи: Нариси з філософської антропології. – Львів: Свічадо, 2000. – 388 с.

20. Ивин А. А. *Философия истории: Учебное пособие* / А. А. Ивин. – М. : Гардарики, 2000. – 525 с.
21. Кант И. *Идея всеобщей истории во всемирно–гражданском плане* / И. Кант // Соч.: В 6–ти тт. – М., 1966. – Т. 6. – С.5–24.
22. Кант И. *Ответ на вопрос: что такое Просвещение?* / И. Кант // Соч.: В 6–ти тт. М., 1966. – Т. 6. – С.25–36.
23. Кант И. *Рецензия на книгу И. Г. Гердера «Идеи философии истории человечества» Ч.1* / И. Кант // Соч.: В 6–ти тт. – М. 6, 1966. – Т. 6. – С.37–52.
24. Карсавин Л. П. *Философия истории* / Л. П. Карсавин. – СПб. : АО Комплект, 1993. – 351 с. – (Памятники религиозно–философской мысли Нового времени).
25. Киссель М. А. *Философия истории* / М. А. Киссель // *Современная западная философия: Словарь* / Сост : Малахов В. С., Филатов В. П. – М.: Политиздат. 1991. – С.329–331.
26. Кримський С. Б. *Запити філософських смислів* / С. Б. Кримський. – К. : Вид. ПАРАПАН, 2003. – 240 с.
27. Лосев А.Ф. *Античная философия истории.* – М. : Наука, 1977. – 207 с.
28. Лосев А.Ф. *Историческое время в культуре классической Греции* // *История философии и вопросы культуры.* – М. : Наука, 1975. – С.7–61.
29. Лютий Т. В. *Свобода і розум* / Т. В. Лютий // *Людина в цивілізації XXI століття: проблема свободи.* – К. : Наукова думка, 2005. – С.71–84.
30. Магун А. *Сдвиг по Ницше: философия истории Ф. Ницше и наше время* / Артем Магун // *Ницше и современная западная мысль: Сб. статей* / Под ред. В. Каплун. – СПб. : Европейский университет в Санкт–Петербурге: Летний сад, 2003. – С.467–488.
31. Маркс К., Энгельс Ф. *Німецька ідеологія* / К. Маркс, Ф. Енгельс // *Твори : перевид. з 2–го рос.* / К. Маркс, Ф. Енгельс. – Т. 3. – К. : Політвидав України, 1959. – С. 7–521.
32. Ницше Ф. *О пользе и вреде истории для жизни* / Ф. Ницше ; [пер. с нем. Я. Берман] // *Ницше Ф. Сочинения в 2–х тт.* – М. : Мысль, 1990. – Т. 1. – С. 158–230.
33. Петрушенко В. Л. *Філософія знання: онтологія, епістемологія, аксіологія: Монографія* / В. Л. Петрушенко. – Львів : Ахілл, 2005. – 320 с.
34. Померанц Г. С. *Дороги Духа и зигзаги истории* / Г. С. Померанц. – М. : РОСПЭН, 2008. – 384 с. – (Российские Пропилеи).
35. Сартр Ж.–П. *Экзистенциализм – это гуманизм* / Ж.–П. Сартр ; [пер. с фр. А. Санин] // *Сумерки богов.* – М. : Политиздат, 1989. – (Б–ка атеист. лит.). – С. 319–344.
36. Соболев О. М. *Проблема свободи у постметафізичному дискурсі* / О. М. Соболев // *Свобода: сучасні виміри та альтернативи.* – К. : Український Центр духовної культури, 1994. – С. 204–263.
37. *Современная западная философия: Словарь* / Сост : Малахов В. С., Филатов В. П. – М.: Политиздат. 1991. – 414 с.
38. Табачковський В. Г. *“Лабіринти свободи” у вітчизняному марксистському та постмарксистському антропологізмі* / В. Г. Табачковський // *Людина в цивілізації XXI століття: проблема свободи.* – К. : Наукова думка, 2005. – С. 49–70.
39. Франк С.Л. *Духовные основы общества. Введение в социальную философию* / С. Л. Франк // *Франк С.Л. Духовные основы общества.* – М.: Республика, 1992. – С.

40. Хабермас Ю. Философский спор вокруг идеи демократии / Ю. Хабермас ; [пер. с нем. А. В. Михайлова и В. И. Кононова] // Демократия. Разум. Нравственность / Ю. Хабермас. – М. : Academia, КАМІ, 1995. – С. 32–55.
41. Хайдеггер М. Европейский нигилизм / М. Хайдеггер ; [пер. с нем. В. Библихина] // Проблема человека в западной философии. – М. : Прогресс, 1988. – С. 261–313.
42. Хайдеггер М. Письмо о гуманизме / М. Хайдеггер ; [пер. с нем. В. В. Библихин] // Проблема человека в западной философии. Сборник переводов. – М. : Прогресс, 1988. – С. 314–386.
43. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории: В 2-х т. – М. : Мысль, 1993. – Т. 1. – 667 с.
44. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс. – М.: Республика, 1991. – 527 с.

Історія світової та вітчизняної філософії

1. ФІЛОСОФІЯ СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ

Особливості східної філософської парадигми. Принципи визначення відмінностей філософських парадигм за типом “Схід – Захід”. Порівняльний аналіз способів теоретизування на Заході та Сході.

Філософія Стародавньої Індії. Історико-культурний та соціальний контекст. Характеристика ведичної літератури. Філософія Упанішад: Брахман і Атман, зло і страждання, карма. Джайнізм (загальна характеристика). Теїзм Бхагаватгіти. Система Ньяя. Вайшешіка. Санкх’я. Філософія йоги. Міманса. Веданта сутра: Адвайте-веданта Шанкари та теїзм Рамануджі.

Філософія буддизму (загальна характеристика). Школи буддистської філософії: вайбхяшіки, саутрантики, йогачари, мадхьяміки. Поняття нірвани. Апофатична діалектика для характеристики абсолюту.

Філософія Стародавнього Китаю. Історико-культурний та соціальний контекст. Даосизм: поняття “дао”, ”їнь”, “янь”; інтуїтивно-метафоричний характер мислення; невиразимість сущого. Конфуціанство: управління державою, ідеальна людина, шлях “золотої середини”. Моїзм: принципи “шанування мудрості” та “шанування єдності”, проблема моральної рівності.

Роль та місце філософії Стародавнього сходу у світовій культурі філософствування.

2. АНТИЧНА ФІЛОСОФІЯ

Загальна характеристика античної філософії. Історико-культурний та соціально-політичний контекст. Космоцентризм та соматизм. Сутність руху від міфу до логосу. Періодизація античної філософії.

Іонійська філософія. Загальна характеристика ранньої класики. Мілетська школа: Фалес, Анаксимандр, Анаксимен. Філософія Геракліта Ефеського: вчення про вогонь, про логос, ідеї стосовно пізнання, про душу, етичні погляди, діалектика.

Італійська філософія. Вчення Піфагора. Філософія елеатів. Ідеї Ксенофана. Філософія Парменіда: ідея буття, тотожність буття та мислення, проблеми пізнання. Вчення Зенона Елейського: апорії та їх філософсько-логічний смисл.

Філософські погляди *Емпедокла*: “коріння речей”, любов та ворожнеча як рушійні сили. Філософське вчення *Анаксагора*: “гомемерії”, “все в усьому”, “нус”.

Філософія Демокріта. Вчення Левкіппа. Демокріт: вчення про атоми, детермінізм, теорія пізнання, психологія.

Філософія софістів. Культурно-історичний смисл діяльності софістів. Суб’єктивізм та релятивізм. Проблема критерію істинного. Вчення Протагора. Ідеї Горгія.

Сократ. Життєвий шлях та доля. Зміна предмету філософствування. Філософське вчення: пошук загальних понять; знання як чеснота. Майєвтичний метод. Сократичні школи: кініки, кіренаїки, мегарики.

Філософія Платона. Синтез антропологізму та космологізму. Об'єктивний ідеалізм. Вчення про ідеї (ейдоси). Ієрархія ідей. Платонівське вчення про ерос. Теорія пізнання. Діалектика (“Софіст”, “Парменід”). Космологія. Вчення про душу. Етичні та естетичні погляди. Вчення про суспільство і державу.

Філософія Аристотеля. Критика платонівського вчення про ідеї. Вчення про матерію і форму. Ентелехія. Вчення про Бога (“Ум” як першодвигун). Фізика та космологія. Теорія пізнання. Логіка. Психологічне вчення. Етичні та естетичні погляди. Вчення про суспільство і державу.

Філософія раннього еллінізму. Загальна характеристика елліністичної філософії. Філософія *стоїків*: логіка і теорія пізнання; фізика; етичне вчення. Філософія *скептиків*: філософський смисл скептицизму; вчення Піррона; скептицизм Секста-Емпірика (“тропи” та “скептичні вирази”). Філософія *Епікура*: специфіка атомізму; вчення про богів; етика (гедонізм).

Середній еллінізм: філософські погляди Панеція Родоського, Посідонія, Ціцерона, Сенеки, Філона Олександрійського.

Неоплатонізм: загальна характеристика. Філософія Плотіна: еманация, абсолют, ідеальний, психічний та матеріальний світи, людська душа, пізнання, мистецтво і чеснота. Погляди Порфірія, Ямвліха, Прокла.

Історичне значення античної філософії.

3. ФІЛОСОФІЯ СЕРЕДНІХ ВІКІВ

Загальна характеристика середньовічної філософії. Середньовіччя як історично-культурна реальність. Середньовічна філософська парадигма. Етапи розвитку. Порівняльна характеристика основних світоглядних ідей античності та середньовіччя.

Християнська апологетика: основні напрямки, коло вихідних проблем апологетики. Проблема співвідношення знання та віри. П'ять аргументів Юстина-Філософа (“Мученика”). Ідеї Татіана (розуміння Бога, людини, ставлення до античної філософії), Афінагора (доведення існування Бога та безсмертя душі), Теофіла (шлях Богопізнання, “креденціальний” аргумент). Клімент Олександрійський про “фронезіс”, християнський “гнозис” та співвідношення філософії та християнської релігії. Ориген про духовну сутність Бога, шляхи Богопізнання та природу душі. Віросповідальний радикалізм Тертуліана. Латиномовна апологетика.

Патристика. Роль християнської патристики у розвитку християнського світоосмислення. Особливості розвитку східної та західної патристики. Ідейні здобутки та історико-філософське значення “*Великих катодокіиців*”. Філософські ідеї Іоанна Дамаскіна та його “шість визначень філософії”. Антропологія Григорія Нисського та Немезія Емеського. “Ареопагітики”: проблема авторства, основні ідеї та особливості їх виразу, історичне значення. Максим Сповідник: атрибути Бога, спекулятивна онтологія та антропологія.

Аврелій Августин: загальне окреслення ідейних здобутків; вчення Аврелія Августина про Бога, його відношення до світу; вчення про свободу, свободу волі та історію людства, про людину, душу та пізнання, про “внутрішню людину” та час.

Схоластика і містика. Етапи розвитку схоластики і містики. Роль аристотелівської традиції у формуванні схоластичного типу філософствування.

Вчення *Фоми Аквінського*. Теологія одкровення та природна теологія. Доведення буття Бога. “Симфонія розуму і віри”. Томізм про атрибути Бога та можливості Богопізнання. Вчення про рівні та форми пізнання. Вирішення проблеми “універсалій”. Вчення про божественне визначення долі та свободу людської волі.

Концептуалізм П'єра Абеляра та ідеї його етики. “Сентенції” Петра Ломбардського. Вчення Іоанна Дунса Скота: про волю людську і Божественну, доведення існування Бога; про

матерію та індивідуацію сушого. Ідеї У.Оккама. Зміст філософської концепції Роджера Бекона.

Ідеї та представники містицизму у пізньому середньовіччі. Мейстер Екхарт.

4. ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКА ФІЛОСОФІЯ ХІУ – ХУП ст.

Філософія доби Відродження

Загальна характеристика філософії доби Відродження. Історично-культурний контекст. Антропоцентризм, гуманізм, титанізм.

Становлення гуманістичної думки в Італії 14 – початку 15 ст. Данте Аліг'єрі. Ф.Петрарка – родоначальник гуманістичного руху. Концепція “громадянського гуманізму” у творах Салютаті, Бруні, Браччоліні. Основні ідеї праці Манетті “Про гідність та вищість людини”. Лоренцо Валла – теоретик гуманістичного індивідуалізму. Філософські ідеї Еразма Роттердамського. Філософські ідеї М.Монтеня. Соціально-політичне вчення Томаса Мора. Ідеї Томазо Кампанелли. Флорентійський неоплатонізм. Марсіліо Фічіно. Пантеїзм та гуманізм Джовані Піко делла Мірандоли.

Філософія *Миколая Кузанського*: панентеїстична онтологія, діалектика: вчення про абсолютний максимум та мінімум; проблема безконечного та кінцевого; космологія; антропологія та теорія пізнання; концепція “вченого незнання”; вчення про людину.

Натурфілософія 16 ст. Леонардо да Вінчі як засновник філософії ренесансного природознавства. Нова космологія Миколая Коперніка. Наукова революція: Кеплер, Галілей, Ньютон. Ренесансний аристотелізм П'єтро Помпонацці. Філософія природи Бернардіно Телезіо. “Нова філософія Всесвіту” Франческо Патриці. Дж.Бруно: пантеїстичний матеріалізм; діалектика; космологія; філософська антропологія і теорія пізнання.

Реформація як явище ренесансної культури. М.Лютер і М.Кальвін – ідеологи реформаційного руху.

Філософія Нового часу

Історично-культурний та суспільно-політичний контекст. Розвиток науки. Основні риси філософії Нового часу. Полеміка між раціоналістами та емпіристами. Проблема методу.

Філософія Френсіса Бекона. Критика схоластики. Концепція нової науки. Вчення про “примари” людського розуму. Критика телеологізму та аристотелівського розуміння форми. Особливості емпіризму. Вчення про метод. Філософія природи. Суспільно-політичні погляди.

Філософія Рене Декарта. Предмет філософії та картезіанська концепція науки. Раціоналістичний метод. Методичний сумнів. Принцип “*cogito*”. Дуалізм. Вчення про духовну субстанцію. Теорія пізнання. Вчення про тілесну субстанцію. Фізика і космологія. Вчення про людину та “пристрасті душі”.

Філософське вчення П'єра Гассенді. Містичний пантеїзм Ніколя Мальбранша.

Філософія Томаса Гоббса. Матеріалістична метафізика (вчення про матерію). Антропологія і теорія пізнання. Етичні та соціально-політичні погляди. Основні ідеї твору “Левіафан”.

Філософські погляди *Блеза Паскаля*. Основні ідеї твору “Думки”.

Філософія Бенедикта Спінози. Метафізика: вчення про субстанцію як “*causa sui*”. “*Natura naturans*” і “*Natura naturata*”. Мислення як атрибут субстанції. Спінозівське тлумачення мислення (за Е.Льєнковим). Антропологія і філософія духу. Вчення про свободу. Соціологічні та етичні погляди.

Філософія Джона Локка. Критика раціоналізму та теорії вроджених ідей. Вчення про досвідне походження ідей. Досвід зовнішній та внутрішній. Вчення про первинні та вторинні якості. Ідеї як первинні елементи знання. Ідеї зовнішніх відчуттів та ідеї рефлексії. Прості та складні ідеї. Теорія узагальнення. Концептуалізм та погляди на роль мови у пізнанні. Зв'язок емпіризму та сенсуалізму з етичними та педагогічними поглядами. Концепція людини. Соціально-політична теорія.

Філософія Г.В.Лейбніца. Вчення про субстанцію. Монади як ідеальні начала речей. Прості і складні субстанції. Перцепція та апперцепція. Наперед встановлена гармонія. Місце Бога в метафізиці. Принцип безперервності. Розвиток. Вирішення психофізичної проблеми. Поняття матерії, руху, простору і часу. Детермінізм і проблема свободи.

Історичне значення філософії Відродження на Нового часу.

5. ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКА ФІЛОСОФІЯ ХУІІІ ст.

Загальна характеристика ідеології європейського Просвітництва.

Англійське Просвітництво і матеріалізм 18 ст. та його особливості. Характеристика філософського вчення Джона Толанда. Ідеї А.Коллінза, Д.Гартлі, Дж.Прістлі. Просвітницькі ідеї в англійській етиці 18 ст. (А.Шефтсбері, Б.Мандевіль).

Філософія Дж.Берклі. Критика теорії пізнання Дж.Локка. Проблема первинних і вторинних якостей. Взаємодія почуттів. Проблема матеріальних субстанцій. Утворення абстракцій. Репрезентативна теорія узагальнення. Суб'єктивно-ідеалістичне вчення про речі. Вчення про душі (духовні субстанції). Теорія істини. Пошуки критерію істинності. Причинність як символізація.

Філософія Давіда Юма. Скептицизм. Вчення про пізнання, афекти, мораль; вчення про структуру людської свідомості. Відношення між ідеями та враженнями. Проблема утворення складних ідей. Асоціації. Концепція абстрагування. Проблема субстанції. Причинність. Проблема особистості. Філософія релігії. Етичне вчення.

Французьке Просвітництво. "Старші просвітники". Філософські ідеї Вольтера. Деїстична форма матеріалізму. Проблема людини. Соціально-політичні погляди. Філософія історії. Філософські ідеї Шарля Луї Монтеск'є. Філософія Ж.-Ж.Руссо: проблема відчуження; апологія "природного стану"; походження соціальної нерівності і шляхи її подолання. Вчення про "суспільний договір" та суверенітет народу. Ідеї Жана Д'аламбера (стосовно філософії науки) та Ж.Л. Бюффона (стосовно філософії природи).

Французьке Просвітництво. "Молоді просвітники". Філософія Французького матеріалізму 18 ст. Загальна характеристика. Основні ідеї філософського вчення Ламетрі. Філософія Д.Дідро (матеріалістичне розуміння природи, свідомості; гносеологічні ідеї; етика та естетика). Філософія К.А.Гельвеція: матеріалістичний сенсуалізм; вчення про природну рівність умів та "всемогутність виховання"; етична концепція; соціально-політичні ідеї. Філософія П.Гольбаха: вчення про матерію; проблема руху; причинність; теорія пізнання; етика; політичні ідеї. Історичне значення та філософська обмеженість ідей французьких матеріалістів.

Німецьке Просвітництво: загальна характеристика. Христіан Вольф та його школа. Філософські ідеї Г.Лессінга. Філософські ідеї І.Г.Гердера (пантеїзм; вчення про історію людства; ступені розвитку суспільства; критика деспотизму). І.В.Гьоте – вершина німецького Просвітництва (феноменологічний метод; етичні ідеї; натурфілософія).

Історичне значення європейської філософії доби Просвітництва.

6. НІМЕЦЬКА КЛАСИЧНА ФІЛОСОФІЯ

Загальна характеристика німецької класичної філософії. Історично-культурний контекст. Джерела розвитку німецької класичної філософії. Вплив ідей Великої французької революції. Вихідні ідеї: принцип діяльності, діалектика, ідеалізм.

Філософія Імануїла Канта. Періодизація наукової творчості. Основні ідеї докритичного періоду. Вплив скептицизму Д.Юма. Сутність кантівського критицизму. "Коперніканський переворот" у гносеології. Відмінність між апіорними та апостеріорними знаннями. Форми пізнання: чуттєвість, розсудок і розум. Вчення про категорії та їх роль в процесі пізнання. Трансцендентальна єдність апперцепції. Продуктивна уява. Трансцендентальна видимість та її джерело. Система трансцендентальних ідей. Антиномії чистого розуму. Проблема метафізики

Етичне вчення Канта: співвідношення чистого та практичного розуму; проблема свободи; співвідношення легальності та моральності; категоричний імператив; комплекс моральних обов'язків; постулати практичного розуму (свободи, безсмертя душі, Бога).

Вчення Канта про “телеологічну здатність судження” та доцільність. Естетична концепція. Аналітика смаку. “Безцільна доцільність”. Філософія історії.

Філософія І.Г.Фіхте. Філософія як науковчення. Завдання науковчення. Рациональний смисл першого основоположення “Я есмь Я”. Три основоположення. Дедукція основних пізнавальних здатностей людини (від відчуття – до розуму). Антитетична діалектика. Вчення про практичне “Я”. Етика діяльності і свободи. Філософія історії.

Філософія *німецького романтизму*- Ф.Шлегель, А.Шлегель, Тік, Новалис (загальна характеристика). Вплив ідей Канта, Фіхте, Гьоте і Шеллінга.

Філософія Ф.В.Й.Шеллінга. Рух від науковчення до натурфілософії. Основні ідеї натурфлософії. Основні ідеї “Системи трансцендентального іdealізму”: поняття трансцендентальної філософії; орган трансцендентальної філософії; принцип трансцендентального іdealізму; загальна дедукція. Практична філософія Шеллінга. Філософія мистецтва. Вчення про свободу. “Філософія тотожності”. Внесок в розробку теоретичної діалектики. Філософські ідеї пізнього Шеллінга.

Філософія Г.В.Ф.Гегеля. Життя і творчість. Система абсолютного іdealізму (структура системи). “Феноменологія духу”: істина як наукова система; абсолютне як суб'єкт; природа філософської істини та її метод; здоровий глузд та геніальність; критика поглядів на пізнання як на знаряддя та середовище; критика скептицизму; проблема істини; діалектика руху свідомості; обернення свідомості; від предметної свідомості до самосвідомості; праця і боротьба, панування і рабство; діалектика відчуження і свободи. Принцип тотожності мислення і буття в філософії Гегеля. Переворот в логіці. Діалектика як логіка і теорія пізнання. “Наука логіки”: принципи побудови та розгортання знання. Основні категоріальні схеми вчення про буття, вчення про сутність і вчення про поняття. Принцип сходження від абстрактного до конкретного. Принцип єдності історичного та логічного. Принцип співпадіння начала і принципу. Вчення Гегеля про поняття. Структура “Філософії духу”. Природа духу. Вчення про суб'єктивний, об'єктивний та абсолютний дух. Основні ідеї “Філософії природи”, “Філософії права”. Історико-філософська концепція Гегеля. Вчення про мораль і моральнісність. Естетичні ідеї. Філософія релігії. Історична доля філософії Гегеля. Гегелівська школа.

Філософія Людвіга Фейєрбаха. Критика гегелівського іdealізму. Антропологічний матеріалізм. Сутнісні сили людини. Концепція сутності християнства. Релігія як відчуження. Етика любові.

Історичне значення німецької класичної філософії.

7. РОСІЙСЬКА ФІЛОСОФІЯ

Загальна характеристика російської філософії. Початковий період. Основні риси російської філософії в порівнянні із західною філософією (за О.Ф.Лосєвим). Візантійське коріння російської релігійності. Ісіхазм. Реформи Петра як довершення західних впливів.

Пробудження філософської думки на початку ХІХ ст. Основні течії ідейно-інтелектуального життя російського суспільства у 18 ст. Значення ідей П.Я.Чаадаєва для розвитку російської філософії (“Філософічні листи”). Діяльність “гуртка любомудрів”. Філософські ідеї в романі В.Ф.Одоевського “Русские ночи”.

Ранні слов'янофіли. Повернення до релігійних питань через збереження теургійної проблематики в історіософії. Філософські ідеї М.В.Гоголя. Основні ідеї філософії О.С.Хом'якова. О.С.Хом'яков про сутність церкви та віри. І.В.Кирєєвський: основні філософські ідеї; про західну філософію та завдання російської філософії.

Західники-гуманісти. Характерні риси та головні представники західництва. Діяльність “гуртка Станкевича”. Філософські ідеї В.Г.Белінського (про особистість та суспільний

прогрес; метафізичне обґрунтування персоналізму). Філософські ідеї в творчості О.І.Герцена (“Былое и думы”).

Російський радикалізм. Перевага соціальної проблематики. Філософський смисл анархістського вчення М.О.Бакуніна. М.Г.Чернишевський як особистість і як філософ. М.Бердяев про М.Г.Чернишевського. Філософський смисл естетичних поглядів Д.І.Писарева.

Філософські ідеї у художній творчості. Філософські ідеї в художній творчості Л.М.Толстого. Відношення Л.М.Толстого до релігії та церкви (“Сповідь”). Антропологія Ф.М.Достоевського. “Записки з підпілля”: сповідь хворої свідомості; проблеми суперечливості людської природи. Проблеми історії, свободи і особистості у “Великому Інквізиторі”.

Філософія Володимира Соловйова. Загальна характеристика творчості. В.С.Соловйов про релігію, християнство, церкву. Концепція цілісного знання. Критика західної філософії. Концепція всеєдності. “Читання про Боголюдство”: характеристика загального стану сучасної культури; характер і завдання суспільних ідеалів; оцінка християнства; обґрунтування необхідності філософії релігії; концепція Боголюдства. О.Ф.Лосев про філософію В.С.Соловйова (“Російська філософія”).

XX ст. Релігійно-філософське Відродження. Символізм. “Віхи”. Загальнокультурна атмосфера початку 20 ст. “Віхи”: загальна характеристика і тематика (критика утилітаризму соціальних ідеалів; вищість духовного життя над соціально-політичними завданнями; духовне вдосконалення особистості; критика вузькоконфесійних підходів до християнських істин).

Філософія М.Бердяєва. Призначення філософії. Співвідношення філософії та релігії. Антроподицея. Персоналістичний екзистенціалізм. Пізнання та об’єктивація. Творчість і свобода.

Філософія С.М.Булгакова. Еволюція філософських поглядів. Проблема співвідношення християнського подвижництва та революційного героїзму. Основні ідеї праці “Філософія господарства”. Різні філософські побудови з точки зору витлумачення догмату Трійці (“Трагедія філософії”). Аналіз ідей людинобожжя (“Карл Маркс як релігійний тип”).

Філософія П.О.Флоренського. Містичне “філософствування в релігії”. Виявлення мови символів як суттєвої проблеми онтології і теорії пізнання. Ім’я і слово як носії енергії буття.

Філософія Льва Шестова. Релігійний екзистенціалізм. Пошуки нового виміру мислення, що відкриває шлях до “живого Бога”. Розуміння віри як онтологічної надприродної сили.

Філософія С.Л.Франка. Специфіка гносеологічної позиції. Метафізика “неосяжного”. Метафізика людського буття. Специфіка розуміння природи “реальності”. Концепція всеєдності. Соціальна філософія. Етична концепція. Аналіз філософських передумов деспотизму.

8. ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ

Загальна характеристика української філософії. Культурологічний аспект дослідження української філософії. Характерні риси української світоглядної етноментальності (екзистенціальність, кордоцентризм, антеїзм). Впливи та взаємовпливи. Періодизація історії української філософії.

Передфілософські уявлення древніх слов’ян. Традиційні мотиви та форми древньослов’янської міфології та їх світоглядна основа. Ідентичність міфологічних уявлень древніх українців з індоєвропейською міфологічною системою.

Філософські ідеї в культурі Київської Русі. Роль християнства. Онтологічні та натурфілософські уявлення діячів культури Київської Русі. Морально-етична спрямованість. Монастирська ідеологія (Феодосій, Нестор, Володимир Мономах).

Українська філософія XV – XVII ст. Ідеї неоплатонізму. “Ареопагітики” та ісихазм в українській культурі XVI ст. Внесок українських інтелектуалів XVI ст. у розвиток

гуманістичних ідей (Юрій Дрогобич, Михайло Русин, Станіслав Оріховський). Філософські ідеї діячів Острозького культурно-освітнього центру. Філософія у братських школах.

Києво-Могилянська академія і філософія Просвітництва. КМА – перший в Україні центр професійної філософії. Натурфілософська проблематика. Проблеми теорії пізнання та логіки у працях діячів КМА. Проблеми відношення Бога і світу, Бога і людини. Морально-етична проблематика. Особливості стилю мислення *Г.С.Сковороди*. Вихідні принципи філософської позиції Г.С.Сковороди. Вчення Г.С.Сковороди про дві натури і три світи, про “сродну працю” і “нерівну рівність”, про самопізнання. “Філософія серця”.

Українська філософія кінця XVIII – XIX ст. Філософські ідеї у творчості Я.Козельського. Внесок Павла Лодія у розвиток філософії в Україні. Київська релігійно-філософська школа (П.Авсенев, Й.Михневич, О.Новицький, С.Гогоцький). М.В.Гоголь та його місце в історії філософії в Україні. Філософія *Памфіла Юркевича*: дух і свідомість; вчення про ідею; аналіз процесу пізнання; “філософія серця”. Вплив філософських ідей М.Максимовича на членів Кирило-Мефодіївського товариства. Історіософія М.Костомарова. Ідея України у філософському світогляді Пантелеймона Куліша. Внесок Тараса Шевченка у розробку філософії української ідеї. О.Потебня: філософське осмислення проблеми “мислення і мова”. Соціальна філософія М. Драгоманова.

Українська філософія XX ст. Філософські ідеї в творчості Івана Франка. Філософські погляди В.Лесевича як представника позитивістських ідей. Філософська концепція “панпсихізму” О.Козлова. Г.Челпанов як представник кантіанства. Психологізація філософії у творчості Василя Зінковського. Філософські погляди Богдана Кістяківського. Ноосферна концепція Володимира Вернадського. Історіософія Михайла Грушевського. Етика “конкордизму” Володимира Винниченка. Історико-філософські дослідження Івана Мірчука. Політична філософія Дмитра Донцова. Історіософська концепція В’ячеслава Липинського. Д.Чижевський як історик філософії України. Філософське життя в Радянській Україні 20-30-х рр. Філософське життя в Радянській Україні 60-80-х рр.

9. СУЧАСНА ЗАХІДНА ФІЛОСОФІЯ

Загальна характеристика посткласичної філософії. Криза раціоналістичної програми Просвітництва. Новий соціально-політичний контекст. Формування некласичного ідеалу раціональності. Переосмислення традицій. Глобалізація усіх проблем. Класичні структури філософського мислення та причини їх трансформації у посткласичній філософії. Основні течії сучасної західної філософії.

Ірраціоналістична філософія. Поняття раціонального та ірраціонального. Розум і воля. “Життєвий потік”. *А.Шопенгауер*: світ як воля та представлення; критика Гегеля; людина як суб’єкт воління; етика співпереживання; філософія песимізму. Філософія *Ф.Ніцше*: культура та життя; діонісійське та аполонійське начала; воля до влади; ідея вічного повернення; критика християнства; ідея “надлюдини”. Інтуїтивізм *А.Бергсона*. “Філософія життя” *В.Дільтея*, методологія “наук про дух”. О.Шпенглер: реквієм по Заходу.

Класичний психоаналіз та неофрейдизм. *З.Фройд* про структуру особистості та роль несвідомого у життєдіяльності людини. Ерос і танатос. Сублімація. Походження соціальних інститутів. Репресивна роль культури. Біологізація людської природи у *З.Фройда*. *К.Г.Юнг*: колективне несвідоме та його архетипи. Неофрейдизм: подолання крайнощів класичного психоаналізу. *Е.Фромм*: проблема душі сучасної людини; свобода; анатомія людської деструктивності; любов як істинна цінність. Фрейдомарксизм.

Феноменологія. *Ф.Брентано*: вчення про свідомість. Відмінність психічних та фізичних феноменів. Проблема часу. Ідеї “раннього” *Е.Гуссерля*: феноменологія як теорія і метод. Іntenціональність та її рівні. Антипсихологізм. Епохе та феноменологічна редукція. Ідеація. Ідеї “пізнього” Гуссерля; критика традиційного раціоналізму та об’єктивізму, аналіз кризи європейських наук, кризи європейського людства. Феноменологія *М.Мерло-Понті*. Феноменологічна соціологія.

Неокантіанство і неогегельянство. Марбурзька школа неокантіанства: Коген (пізнання як понятійне конструювання, релятивізм, етика чистої волі), Наторп (критичний ідеалізм), Кассіерер (концепція “символічних форм”). Баденська школа неокантіанства: проблема соціальних наук. Віндельбанд (два типи мислення та методи пізнання), Ріккерт (науки про природу та про культуру, філософія цінностей). Неогегельянство: діалектика тотожності та відмінності у вченні про абсолютний дух (Бредлі, Мак-Таггарт, Коллінгвуд). Б.Кроче: етико-політична концепція історії. Джентіле: система актуального ідеалізму та “абсолютної суб’єктивності”; Кронер: синтез гегелівської діалектики і “філософії життя”. Екзистенціальне неогегельянство. “Філософія духу” як “онтологія життя” (Іпполіт).

Сцієнтистсько-позитивістська філософія. Перший позитивізм (О.Конт, Г.Спенсер, Ж.С.Міль): задачі позитивної філософії; елімінація метафізики. Другий позитивізм (емпіріокритицизм: Е.Мах, Р.Авенаріус): програма очищення досвіду; теорія нейтральних елементів досвіду; принцип економії мислення; релятивізм. Неопозитивізм. Логічний позитивізм Віденського гуртка. Американський позитивізм (Карнап, Куайн). Функції філософії як логічного аналізу мови та понять науки. Редукція та верифікація. Постпозитивізм: методологія та історія науки; критичний раціоналізм К.Поппера. Принцип фальсифікації. Філософія лінгвістичного аналізу “пізнього” Л.Вітгенштейна. Різноманітні концепції філософії науки: Т.Кун, Лакатос, Полані, Фейєрабенд та ін.

Структуралізм та прагматизм. К.Леві-Стросс: надраціоналізм як фундамент культур; структурна антропологія. Соціологіка Р.Барта. Символічна культурологія Лакана. “Археологія знання” М.Фуко. Постструктуралізм: критика метафізики (Дерріда), метод деконструкції. Аконцептуалізм Ліотара. Тріада Лакана. Сингулярність Дельоза. Американський прагматизм. Ч.Пірс: механізми свідомості у продуктивних діях людини; сумнів і віра; “принцип Пірса”. В.Джеймс: теорія методу та істини; універсальний досвід; “воля до віри”, потік свідомості. Д.Дьюї: антифундаменталістське вчення про досвід та сомокорегуючий метод розуму. Принцип соціальної реконструкції.

Філософський екзистенціалізм. Філософія С.К’єркегора: діалектика людського існування; три способи життя; екзистенціальна істина. Мартін Хайдеггер: фундаментальна онтологія та онтологічна герменевтика; поняття “тут-буття” (“присутність”), істина як “алетейя”; людина як “отвір у бутті”. Карл Ясперс: екзистенція, трансценденція, комунікація, свобода, “гранична ситуація”. Філософія свободи Ж.-П.Сартра: вибір і відповідальність людини; автентичність та відчуження у людському бутті. Філософія абсурду А.Камю. Релігійний екзистенціалізм Г.Марселя: метафізика інтерсуб’єктивності. Філософія Х.Ортегі-і-Гассета: спів-існування людини і світу; життя як проблема; феномен “масової людини”; ідея спортивного походження держави.

Філософська герменевтика. Проблема методології гуманітарних знань. Розуміння та інтерпретація. Г.Гадамер: поняття герменевтичного досвіду; герменевтичне коло; співвідношення істини та методу; розуміння як спосіб людського буття; досвід істини в царинах естетичної, історичної та мовної свідомості. П.Рікьор: інтерпретація знаків, символів і текстів.

Комунікативна філософія. Методологічний поворот: від філософії свідомості до філософії комунікації. Філософія Мартіна Бубера (“Я і Ти”). Ідеї Ю.Хабермаса.

Релігійна філософія ХХ ст. Антропологічна переорієнтація релігійної філософії. Неотомізм (Е.Жільсон, Ж.Марітен): пошуки гармонії віри і розуму в богопізнанні; релігійний досвід; космогенез і свобода; таїнство історії; проблема людської солідарності. Християнський еволюціонізм П.Тейяра де Шардена. Містичний раціоналізм Альберта Швейцера: релігія “благоговіння над життям”. Неопротестантизм Р.Нібура. Персоналізм (Муньє, Лакруа): особистісне начало буття; цілісність, суверенність, свобода особистості; самовдосконалення.

Західна філософія 70-90-х рр. ХХ ст. Постіндустріальне суспільство і культура постмодерну. Асистематичність філософії постмодерну. Формування некласичної “онтології розуму”. Постструктуралістська “деконструкція” та проблема дисконтинуумності і

відсутності трансцендентального смислу. Самодостатність подій. Трансцендентальні засади філософії постмодерну (Дерріда, Ліотар). “Філософія сингулярностей” (Віріліо), “Мислення спокуси” (Бодрійар). “Філософія бажання” (Дельоз, Гваттарі). “Мислення інтенсивностей” (Ліотар).

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

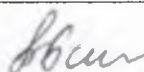
1. Асмус В.Ф. Античная философия. – М. : Наука, 1998 – 350 с.
2. Бичко А. К., Бично І. В., Табачковський В. Г. Історія філософії: Підручник. – К. : Либідь, 2001. – 408 с.
3. Всемирная энциклопедия. Философия XX век. – М.: АСТ, Мн.: Харвест, Современный литератор, 2002. – 976 с.
4. Гусев В. І. Західна філософія Нового часу XVII-XVIII ст.: Підручник. — 2-е вид., стереотип. — К. : Либідь, 2000. — 368 с.
5. Гусев В.І. Історія західноєвропейської філософії XV-XVII сторіччя: Курс лекцій. – К.: Либідь, 1994. – 256 с.
6. Зотов А.Ф. Современная западная философия. – М. : Высш. школа, 2001. – 784 с.
7. Кушаков Ю. В. Нариси з історії німецької філософії Нового часу: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 572 с.
8. Никоненко С.В. Современная западная философия. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2007. – 433 с.
9. Новая философская энциклопедия: В 4 т. / Ин-т философии РАН, Нац. общ.-научн. фонд; Научно-ред. совет: предс. В. С. Степин, заместители предс.: А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин, уч. секр. А. П. Огурцов. – М. : Мысль, 2000.
10. Петрушенко В.Л. Філософія: курс лекцій. Навч. посібник. – К.- Л., 2001. – 448 с.
11. Рассел Б. Історія західної філософії. – К. : Основи, 1995. – 759 с.
12. Реале Д, Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. Средневековье. – СПб.: Петрополис, 1995. – 368 с. (режим доступу: <http://www.mylib2004.netfirms.com/II Pensiero Occidentale I/>).
13. Реале Д, Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. От Возрождения до Канта / В переводе и под редакцией С. А. Мальцевой. – С-Пб: "Пневма", 2002 – 880 с. (режим доступу: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Reale_ZapFil/Revival/Index.php)
14. Реале Д, Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. От романтизма до наших дней. – ТОО ТК "Петрополис", Санкт-Петербург, 1997. – 880 с. (режим доступу: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Reale_ZapFil/Modern/Index.php)
15. Скотний В. Г. Філософія: історичний та систематичний курс. – К.: Знання України, 2005.
16. Татаркевич В. Історія філософії. Т.1. – Львів: Свічадо, 1997. – 456 с.
17. Татаркевич Вл. Історія філософії. – Т.2. Філософія Нового часу до 1830 року. – Львів: Свічадо, 1999. — 352 с.
18. Татаркевич Вл. Історія філософії. Т.3. – Львів: Свічадо, 1999. — 568 с.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ вступного випробування

Оцінювання знань на вступному випробуванні проводиться за 4-бальною шкалою (від 2 до 5 балів).

Оцінка	Вимоги
2	Правильні відповіді на питання білета та додаткові питання відсутні.
	Відповіді на питання білета відсутні, на переважну більшість додаткових питань відповіді неправильні.
	Володіння матеріалом фрагментарне. На більшість питань відповіді відсутні, на додаткові питання дано неповні відповіді з великою кількістю помилок та неточностей.
3	Відповіді на питання білета неповні, частково відсутні, зміст жодного з питань не розкритий повною мірою, допущено багато грубих помилок.
	Відповіді на окремі питання відсутні. Несвідоме, механічне відтворення матеріалу із значними помилками та прогалинами у знаннях.
	Відповіді на питання неповні, їх зміст розкрито лише частково. Допущено низку грубих помилок та неточностей.
4	Відповіді на окремі питання неповні, їх зміст розкрито лише частково. Допущено чимало неточностей і помилок.
	Відповіді загалом правильні, їх зміст у цілому розкрито, проте у процесі відповіді допущено низку неточностей та помилок.
	Відповіді в основному правильні, їх зміст загалом висвітлено. Відтворення матеріалу свідоме і повне, з деякими неточностями.
5	Відповіді на питання повні, їх зміст розкрито на достатньому рівні. Знання відповідної термінології. Судження логічні й обґрунтовані. Ілюстрування матеріалу прикладами.
	Відповіді на питання повні, їх зміст розкрито на високому науковому рівні. Оперування основними термінами. Ілюстрування матеріалу відповідними прикладами.
	Володіння матеріалом глибоке та усвідомлене. Відповіді на питання вичерпні. Виклад матеріалу обґрунтований, логічний та переконливий. Присутнє вміння давати оцінку педагогічним явищам і процесам. Вільне оперування основними термінами. Ілюстрування матеріалу власними прикладами.

Голова предметної комісії

В.А. Бодак